

KÖKTÜRK, Erol, “Kamu Arazileri-Toprak Politikası ve Özelleştirme”, *Özelleştirme ve Kamu Arazileri Sempozyumu*, Şehir Plancıları Odası Genel Merkezi, 27 Nisan 1995, Ankara.

KAMU ARAZİLERİ-TOPRAK POLİTİKASI VE ÖZELLEŞTİRME

EROL KÖKTÜRK (TMMOB Temsilcisi): Değerli panelistler, değerli katılımcılar... Konuşmacıların zamanının kontrol edilmesi konusunda hocam bana görev verdi. Kendime torpil geçmemeye çalışacağım. Çok önemli bir konuyu sabahtan bu yana tartışıyoruz. Herkes bir bakış açısı getirmeye çalışıyor. Ben harita mühendisiyim, haritacılık kökenli bir meslektaşınızım. Bir espri ile sözlerime başlamak istiyorum. Bizim bölümümüzde bir sınavda hoca bir soru soruyor. Soru yanıtlanırken dünyanın yarıçapının da kullanılması gerekiyor. Jeodezik problemlerde bu sık karşılaşılan bir durum olduğundan, dünyanın yarıçapı genellikle verilmmez. Çünkü bilinmesi gerekir. Fakat öğrencinin biri bir türlü anımsayamıyor. Hoca yanından geçerken,”Hocam, dünyanın yarıçapı kaç km, bir türlü aklıma gelmiyor,” diyor. Hoca da, “Oğlum herkesin bir dünyası vardır. Sen kendi dünyanın yarıçapını yaz, problemi çöz,” diyor. Biz de o esprideki gibi, olayın çözümlenmesinde değişik yarıçaplar kullanıyoruz. Ama bir gerçek var ki, dünyanın yarıçapı 6370 km. Görülüyor ki, “özelleştirme” konusunda bazı tartışmalı noktalar var. Ben de bu çerçevede tartışmalı olabilecek bazı görüşlerimi dile getirmeye çalışacağım. Bunun yaklaşım farklılıkları yarıçapı değişik almamızdan kaynaklanıyor.

Sabahki oturumda ortaya kondu. Özellikle özelleştirme konusunun evrensel ölçekteki yeri ve ülkemizdeki durumu detaylı bir biçimde ele alındı. Bir yaklaşımı yinelemek pahasına, ya da vurgulayarak sözlerime girmek istiyorum. Bizde 15 yıldır kullanılan bir kavram. Ama 1989 yılından bu yana da uygulanması için özellikle çaba harcanan bir kavram, bir politika oldu. Ama bizim toplumumuzda özelleştirme konusu ele alınırken sanki bu, ekonominin düzeltilmesi için bir teknik enstrüman gibi topluma lanse ediliyor. Oysa 1989’da Bush’un yeni dünya düzeni açıklamasından sonra özelleştirme artık, bugün bunu değerlendirebiliyoruz, bir teknik enstrüman olmaktan öte, bir ideolojidir. Bunun altını çizmek gerekiyor. Dünyadaki kutupların çözüldüğü savlarının arkasındaki asıl, aslında toplumlara dayatılan bir ideolojik çerçevedir. Bunu böyle vurgulamak gerekiyor. Bu yaklaşımın doğal bir uzantısı olarak 15 yıl önce başlayan tartışmalara baktığımızda, toplumumuzda bir alternatifsizlik psikolojisi yaratılmaya çalışıldı. Bazı liderler, “alternatifsiziz,” dediler. Bazı siyasetlerin “alternatifsiz” diye dayatıldığı toplumda, bu çözümler mutlak araçlar olarak dayatıldı. Toplumla böyle lanse edildi. Bugün geldiğimiz noktada bakıyoruz, “özelleştirme” denildiği zaman, aslında sokaktaki vatandaşın bilinçaltına bu kavram yerleştirilmiş durumda. Ve çok büyük tepkiler almıyor aslında özelleştirme olayı. Böylesine bir bilinçaltı, böylesine bir psikoloji toplumumuzda yaratılmıştır.

O nedenle biz burada özelleştirme konusunu ele alırken tabi bazı noktalarına karşı olduğumuzu belirterek yaklaşıyoruz. Ama şu andaki dünya konjonktürü içinde yaklaştığımız zaman ise, yalnızca karşı olmakla da yetinemeyiz. Aslında gerekçelendirilmesi kapsamındaki bazı doğruları ya da bunun alternatifi olan doğruları ortaya koymak gibi bir sorumluluğumuz var. Sayın Hayri Güven olayı yasal boyutta ele aldı, irdeledi. Ancak ben kendi sunuşum çerçevesinde, “yararlı olur” düşüncesiyle kendilerinin zaman darlığı nedeniyle değinmediği bir iki noktayı dillendirmek istiyorum. Yasanın daha birinci maddesinde bu kanunun amacı, “ekonomide verimlilik artışı ve kamu giderlerinde azalma sağlamak” olarak konuluyor. Özelleştirme ilkelerini düzenleyen ikinci maddede, “mülkiyetin yaygınlığından” söz ediliyor. Daha sonra “tabi kaynakların belli bir süre içinde sadece işletme haklarının verilmesinden” söz ediliyor. Sonra özelleştirme uygulamalarında “milli güvenlik ve kamu yararının gerektirdiği durumlar hariç, kamu kurum ve kuruluşları ile mahalli idarelere devir yapılmaması” ilkesi kabul ediliyor. Üçüncü maddede, “kuruluşların satış, kiralama, işletme hakkı devri mülkiyetten gayri aynı haklar ve işin gereğine uygun sair hukuki tasarruflar biçiminde devredilmesi” dile getiriliyor. 19. ve 41. maddedeki yaklaşımları Sayın Güven dile getirmiş oldular. Bu açılardan bakıldığında daha ilk başta Özelleştirme Yasası’nın planlama kavramındaki ve İmar Yasası’ndaki en son büyük deliklerden birini açtığını hemen vurgulamak gerekiyor. Planlama yetkilerinin parçalanmasının son örneği, İmar Yasası ile getirilmiş olan kısıtlamaları

aşma konusundaki en son delik aslında. Tabii ki “son delik” diyorum. Çünkü geriye doğru gittiğimizde Turizm Teşvik Yasası ile başlayan, imar aflarıyla süren delikler dizisinin aslında sonuncusu bu.

Dolayısıyla aslında Özelleştirme Yasası’nda kamu arazileri açısından getirilmiş olan yaklaşım bu çerçevedeki son adımlardan bir tanesi olarak değerlendirilebilir. Ama sonuncusu değil, biraz sonra değineceğim. Aslında son söylemek istediğimi baştan söylemek gerekirse, genel yasalarla getirilmiş olan bu hükümlerin böyle özel yasalarla ikide bir parçalanmış olmasının sonucunda, bizim imar mevzuatımız kevgire dönmüştür. Bunu daha baştan belirtmek gerekiyor. Dolayısıyla bugün ülkemizde geldiğimiz noktada, aslında daha tutarlı, yetkileri-sorumlulukları tanımlayan, kentleşmemizi, geleceğimizi, mekanlarımızı yeniden avucu içine alan bir imar mevzuatına gereksinme var, diye düşünüyorum. Özelleştirme olayını düzenleyen bu 4046 sayılı yasa, bazı şeylerin reddedilmesi üzerine kurulmuştur. Nedir bu reddedilen şeyler?

Sabahki oturumda da kerelerce vurgulandı. Ama bir kez daha vurgulanmasının hiç bir zararı yok. Bunlardan bir tanesi, “sosyal devlet” kavramı. Bakın dünkü Yeni Yüzyıl Gazetesi’nde bir haber vardı: TÜSİAD, 21. yüzyılda yaygın ve hantal devlet yerine, ancak küçük ve etkin devlet modeli ile başarılı olabileceğiz görüşünü savunuyor. Çocuklarımızı örnek alarak, devletimizi bu kadar çok seviyoruz, ama bu kadar olursa, diye de bir karikatür var. Ve burada “bugünkü devlet nasıl olmalıdır?” diye birçok yaklaşım sıralanıyor. Onların içinden, müdahaleci sosyal devlet, sosyal refah devleti yerine, TÜSİAD sınırlı ve sorumlu devlet modelini öneriyor. Bir diğer reddedilen olay da, bu sürecin içinde, kamu mülkiyeti ve devlet mülkiyeti olayı. Aslında bu, uzun sürelerdir kerelerce gündeme getirilmiş olan bir “ret” olayıdır. Ve son dönemlerde bazı siyasi örgütler bu “ret olayını” bilinçli bir biçimde işliyor. Ve diyorlar ki bunlar, “ülkemizde gecekondulaşmanın temel nedeni, devletin toprak sahibi olmasıdır.” Bunu ölen Cumhurbaşkanı da söylemişti. Günümüzde bir siyasi parti de bunu savunuyor. Hatta şimdiki Başbakanın eskiden beri savunduğu bir görüştür bu. Bunların detaylarına girmeden, zaman darlığı nedeniyle, ben bunun karşı tezini savunuyorum: Aslında ülkemizde gecekondulaşmanın temel nedeni, devletin toprak sahibi olması değil, topraklarının sahibi olamamasıdır...

Eğer devlet cumhuriyet dönemi boyunca özel mülkiyete verdiği önemi ve gösterdiği özeni kendi mülkiyetine gösterebilmiş olsaydı, herhalde gecekondulaşma ve kaçak yapılaşma ve kaç kentleşme bu boyutlarda olmazdı, diye düşünüyorum...

Diğer reddedilen kavram, özelleştirme tartışmalarının üzerine oturduğu bir diğer ret kavramı, aslında toplum yararı kavramıdır. Sıkça kullanılan kamu yararı kavramının yerine toplum yaran kavramını kullanmayı yeğliyorum. Çünkü değerli bilim adamı, 1979 yılında öldürülen sevgili hocamız Ümit Doğanay’ın 1974 yılında yaptığı analizde, aslında toplum yararı ile kamu yararı kavramları arasındaki farklılık ortaya konmuştur. Mülkiyetin saf özel olduğu bir toplumda kamu yararı her zaman toplum yararıyla özdeşleşmez. Bunu özellikle vurgulamak gerekiyor. Eğer kamu, temsil anlamında toplumdan sürekli olarak kopuyorsa, o zaman kamu yararı dediğimiz olay toplumun yararı ile örtüşemez. Dolayısıyla bugün kullanmamız gereken doğru kavramın “toplum yararı” kavramı olacağını düşünüyorum. Detaylarına giremedim.

Yine bu çerçevedeki diğer bir sakıncayı şöyle vurgulamak istiyorum: Aslında Özelleştirme Yasası ile birlikte bizim ülkemizde olayın sosyal boyutlarını düşünen kesimler, özelleştirmenin doğuracağı sosyal huzursuzlukları telafi edici mekanizmaları da gündeme getirmişlerdir. Ve anımsayacaksınız, bu yasalardan bir tanesi olarak Rekabeti Önleme Yasası ya da Anti-Tekel Yasa meclisten çok hızlı bir biçimde, hiç tartışılmadan geçmiştir. Bu telafi yasalarından bir diğer, Tüketiciyi Koruma Yasası’dır. Olayın bir diğer boyutu da, sosyal güvenlik sisteminin iyileştirilmesidir.

Mal üretimi ile ilgili konularda ortaya çıkabilecek olan tekelleşmeyle ilgili böylesi önlemler alınırken, ya da alınmaya çalışılırken, toprak mülkiyetindeki tekelleşme tehlikesi konusunda hiçbir önlem alınmaması dikkat çekicidir. Bu ayrıca da ilginçtir. Oysa ülkemizde biraz sonra açıklayacağım konular noktasından yaklaşıldığında, toprak mülkiyeti açısından ciddi tekelleşme tehlikelerinin doğmaya başladığını burada vurgulamak gerekmektedir. Bugün geldiğimiz noktada kentleşmemizin boyutlarını biliyoruz. Yalnızca 1989-1990 aralığında kentleşmenin % 15.1 oranında arttığını biliyoruz. Kentleşmenin günümüzde artık rakamlarla

ifade edilmesinin ötesinde, nitelik boyutuyla ifade edilmesinin gereği ortaya çıkmıştır. Ve kentleşmenin ötesinde, artık “kentleşme oranları”nı konuşmanın eşliğindeyiz. Bunu özellikle vurgulamak istiyorum.

Yine içinde bulunduğumuz koşullarda, bunları söylerken, bir taraftan da gelişmelerin ciddi, plansızlık ve kaçak kentleşme boyutunda ortaya çıktığını belirtmek gerekiyor. Bunun mantığını en güzel, İstanbul’da, Büyükşehir Belediye Başkanlığı yapmış olan Bedrettin Dalan söylemişti. Sayın Dalan, “Ben önce ateş ederim, sonra nişan alırım,” diyordu. Yani önce olaylar bir biçimde gelişecek, sonra arkasından da nasıl olsa bir kılıf uydurulacaktır. Yasaların çiğnendiği, kentin çiğnendiği, değerlerin çiğnendiği bir süreci o ve o sürecin bugün de devam ettiğini düşünüyorum. Bir diğer nokta, böylesine bir olumsuz süreci yaşarken öte yandan. HABITAT gibi önemli bir toplantıya ev sahipliği yapmaya hazırlanıyoruz. Önümüzdeki yıl Haziran ayı içinde 184 ülkeden 30 bine yakın delegeyi İstanbul’da konuk edeceğiz. Ve evrensel boyuttaki yerleşme sorunları tartışılacak. Bir taraftan milli gelir içinde rant gelirlerinin % 70 olduğu koşullarda yerleşme sorunlarımızı tartışacağız. Kamu malları kavramı, bizim ülkemizde, aslında Kadastro Yasası’nda tanımlanmıştır. Kamu malları açısından bir bakış açısıyla konuya yaklaşmak gerekiyor. O bakış açısı, toprağa olan bakış açısıdır. Bu açısının değerleri ortaya konulmadan, varılmak istenen amaçlar sorgulanamaz. Bu bakış açısından, merkezi, bölgesel ve yerel düzeyde toprağa bakış penceresinden yoksun olduğumuzu özellikle vurgulamak gerekiyor. Ve burada değerli Hocamız Prof. Fehmi YAVUZ’un, 1984 yılında yaptığı, “gelişmekte olan ülkelerde toprağa, kasabın koyuna baktığı gibi bakıldığını, oysa toprağa bir ressamın veya heykeltıraşın baktığı gibi bakmak gerektiği,” uyarısını belirtmekle yetiniyorum... Böylesi bir bakış zorunludur, çünkü toprak kıt bir kaynaktır.

Kuşkusuz böylesi bir bakış açısı, toplum yararı eksenine oturmuş bir toprak politikasını gerektirir. Bu toprak politikasının, özellikle ve öncelikle mülkiyetin tabana yayılmasını, toprak spekülasyonunu sınırlandırmayı, arsa düzenlemesi yoluyla kentsel mekanın yeniden üretilmesini hedeflemesi gerekmektedir.

Kamu arazileri, sözü edilen toprak politikası kapsamında, her sıkıntılı durumda elden çıkarılması düşünülen alanlar olarak değil, kentleşme politikalarının yaşama geçişinin emniyet sübapları olarak yer alırlar. Bilindiği gibi kamu arazileri, hazine arazileri, belediye arazileri, ormanlar ve tescil dışı alanlar olarak kategorize edilirler.

Bu alanların hepsiyle ilgili bir elden çıkarma hazırlığı göze çarpmaktadır. Daha doğrusu kamuyu temsil edenler, kendi mülkiyetlerini tasfiye hazırlığı içindedirler: İmar affı çalışmaları her zaman gündemdedir. 6031 sayılı Orman Yasası’nın 2/b maddesi değiştirilmektedir. Kentsel alanlardaki hazine arazileri grup-grup satılmaktadırlar. Hazinesinin mülkiyetindeki tarım arazileri ise 4070 sayılı yasa çerçevesinde elden çıkarılmaktadır.

Hepsinde öne çıkan temel düşünce, “malî” kaygılardır. Yani devletin kasasına bir miktar para girmesi düşüncesidir. Düşünce gerçekleşirse, yalnızca bir kere, ilk ve son kez bir kere işe yarayacaktır. Bu hep göz ardı edilmektedir.

Sonuç olarak şu bilinen gerçeklerin bir kez daha vurgulanması yararlı olacaktır:

- Devletin kamu mallarına bir servet unsuru olarak yaklaşmaması gerekir.
- Kamu arazileri, mülkiyetin tabana yayılması mantığıyla değerlendirilmelidir.
- Kamu arazilerinin, sağlıklı yerleşme ve kentleşme amacına yönelik önemleri öne çıkarılmalıdır.
- Kamu arazilerinin elden çıkarılması yerine, toprak stokunu artırıcı siyasalar uygulanmalıdır.
- Mülkiyet hakkına yeni ve çağdaş yorumlar getirilirken, özel mülkiyetin mutlaklaştırılmasından sakınılmasına özen gösterilmelidir.
- Yalnızca edinme duyusunun körüklenmesi yerine kiralamanın avantajları gösterilmelidir.

Bu saptamaların Birleşmiş Milletlerin toprakla ilgili yaklaşımlarıyla uyum içinde olduğu hemen vurgulanmalıdır. Ya da tersi söylenirse, son olarak Özelleştirme Yasası ile getirilen yaklaşım,

Birleşmiş Milletlerin saptamalarıyla aykırılık içindedir.

Yerel yönetimlerin planlama yetkilerine müdahale anlamında da bir aykırılık söz konusudur. 1991 yılında imzaladığımız ve onayladığımız “Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı”nın 1. Maddesindeki, “Yerel yönetimlere verilen yetkiler, merkezi ya da bölgesel başka otoritelerce zayıflatılamaz ya da daraltılamaz,” hükmüne, “planlama ve uygulama yetkilerinin belediyelerden alınarak Özelleştirme Üst Kuruluna verilmesi,” hükmü aykırıdır.

Ve Özelleştirme Yasasıyla kamu arazileri için getirilen hükümler, 1961 yılından bu yana Anayasaların değişmeyen ender hükümlerinden olan eski 36., yeni 35. Maddedeki içeriğe aykırıdır.

Ama tüm aykırılıklara karşın, yapılacak uygulamalara karşı alınacak tavırların ne derece sonuç alıcı olacağı ise kuşkuludur. Sivil toplum örgütleri olarak bu kuşkularımızı dile getirmenin ötesinde yapmamız gerekenler olduğunu da vurgulamak gerekmektedir.

TARTIŞMA BÖLÜMÜ

EROL KÖKTÜRK- Raporlarla ilgili bir şey anlatmak istiyorum. Biliyorsunuz Çanakkale’de bir boğaz geçişi tartışılıyor. “Çanakkale’de Boğaz Köprüsünün nereden geçmesi gerektiği” konusunda bir firmaya araştırma için 5 milyar lira para veriliyor. Bu firma çalışıyor. Sonunda bir rapor hazırlıyor. Ve raporun sonucu şu: Çanakkale boğazının en dar iki noktası arasına yapılmalıdır. Oktay Ekinci’nin bunu belirttiği toplantıda Demirtaş Ceyhun da vardı. “Ben bu sözü o paranın onda birine söyledim,” dedi. Bizim ülkemizde bazı raporlar, ne yazık ki böylesine raporlarda, önce sonuç yazılıyor. Sonra ön tarafı dolduruluyor. Ben Zonguldak kökenli birisi olduğum için oradaki, hem madenlerdeki hem demir-çelik işletmelerindeki gelişmeleri biliyorum. Oralarda da önce karar veriliyor, sonra araştırma komisyonları gönderiliyor... Böylesine çarpık yaklaşımlarla mekan kararları veriliyor. Aslında söylemek istediğim Sayın Bülent Tanık’ın yaklaşımı. Ben burada bir kavramı kutsallaştırma gibi bir yaklaşım içerisinde olmadım. Tersine, şöylesine bir sıkıntı var. Siyasallaşma gerçek zeminine oturmadığı için, şu andaki kurumsal yapılarda ortaya çıkan sonuçlar kamu yararına konuşmaktan uzaklaştırıyor bizi. Şunu özellikle vurgulamak istiyorum: 1980’li yılların önemli dinamiklerinden birisinin temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye yönelmek olduğunu biliyoruz. Ancak bizim ülkemizde katılımcı demokrasinin önüne sürekli engeller dikiliyordu. Dolayısıyla siyaset kurumu katılımcı boyutu bir türlü yakalayamıyordu. Siyasetin önündeki yasaklar da kaldırılmıyor. Biliyorsunuz ülkemizde özellikle öğretim üyelerinin ve gençlerin siyaset yapmaları konusundaki yasaklarla ilgili, bu yasakların kalkmasıyla ilgili 300 imza ile bir anayasa değişikliği önerildi. Ama bu 300 imzayı atan milletvekilleri bu taslak komisyona geldiği zaman karşı oy kullandılar. Yani şu anda Anayasa Komisyonu’ndaki tartışmalar sırasında öğretim üyelerinin ve öğrencilerin siyaset yapmasının önündeki engeller yine kalkmıyor. Seçme yaşı 18’e, seçilme yaşı 25’e indiriliyor, o kadar. Dolayısıyla eğer siyaset kurumu katılımcılık noktasını, samimi olarak, içselleştirerek yakalayabilirse, ben o nokta, yani özüne uygun işte katılımcılık noktasında, toplum yararı kavramının doğru bir zemine oturacağını düşünüyorum.